

Sociální psychologie

Distanční text

1 Celkový obraz

O modulu

Modul je určen žákům 3. ročníku, doplňuje výuku psychologie.

Může sloužit i žákům jiných ročníků k zopakování učiva, vysvětlení pojmů či přípravě k maturitě.

Získané informace využije žák i v jiných odborných předmětech, např. ošetřovatelství, v psychiatrii, v patopsychologii, gerontopsychologii, v ošetřování nemocných.

Tento modul popisuje vybrané pojmy z oboru sociální psychologie a sociopatologie.

Modul je doplněn kontrolními otázkami, náměty ke cvičení i autotesty.

Pomůcky a nástroje

PC + internet, dataprojektor, flipchart, fix, doporučená literatura.

Sebezkušenostní a zážitkové metody práce, projekce do praxe a běžných životních situací pro přiblížení žákům.

Pravidla a konvence

Tučné písmo a podtržení zdůrazňuje důležitost pojmu a informace.

2 Obsah

1. Celkový obraz	2
2. Obsah	3
3. Sociální podstata osobnosti, socializace a sociální učení	4
3.1 Předmět sociální psychologie	4
3.2 Socializace	4
3.3 Kritéria sociální zralosti	7
3.4 Kontrolní otázky	7
3.5 Autotest	8
4. Sociální skupiny	9
4.1 Sociální skupina	9
4.2 Kontrolní otázky	11
4.3 Autotest	11
5. Rodina, funkce rodiny	12
5.1 Rodina	12
5.2 Kontrolní otázky	14
6. Sociální patologie, agresivní chování	15
6.1 Sociální patologie	15
6.2 Závislost	17
6.3 Autotest	19
6.4 Cvičení	19
7. Deprivace	21
7.1 Vysvětlení pojmu deprivace	21
8. Literatura	24
9. Seznam správných odpovědí na autotesty	25
10. Rejstřík	26

3 Sociální podstata osobnosti, socializace a sociální učení

Popis lekce:

Lekce popisuje a vysvětluje pojmy socializace, formy sociálního učení, podmínky úspěšné socializace a kritéria sociální zralosti.

Délka lekce:

45 minut

Klíčová slova:

socializace, sociální učení, Tuckmanova koncepce

Motivace:

Žák získá důležité informace z oboru sociální psychologie, které může uplatnit při práci zdravotnického asistenta, ale i v osobním životě.

Tento teoretický základ je nezbytným nástrojem, který pomáhá pochopit základní pojmy ze sociální psychologie.

3.1 Předmět sociální psychologie

Sociální psychologie vznikla jako typická hraniční disciplína, na pomezí psychologie a sociologie. Do vínku dostala úlohu pojítka mezi strukturou osobnosti a strukturou sociální reality. Dlouhou dobu byla sociální psychologie řazena do skupiny tzv. speciálních, nikoli základních psychologických disciplín. Za mezník v procesu formálního konstituování sociální psychologie je považován rok 1908, kdy byly vydány dvě učebnice s názvem Sociální psychologie. Výrazný vliv na další vývoj disciplíny měla v roce 1924 vydaná Social Psychology Floyda H. Allporta. Sociální psychologii vymezil jako experimentální vědu o chování jedince v rozmanitých sociálních podmínkách.

Pro současnou sociální psychologii, ostatně jako pro všechny vědní obory a disciplíny, je typická vysoká úroveň specializace.

Sociální psychologie je aplikována přinejmenším do tří hlavních oblastí: zdravotnictví, školství a ekonomické praxe. Ve všech třech oblastech lze tento příspěvek zaznamenat. Pokud jde o klinickou a poradenskou praxi, podstatná část terapeutických postupů a sociálněpsychologických výcviků se opírá o poznání z této disciplíny.

3.2 Socializace

Důležité místo v sociální determinaci vývoje jedince zaujímá **socializace**. Jde o proces osvojování si způsobů chování a seznamování se s kulturním prostředím, osvojení si společenských norem, plné přizpůsobení se společenskému životu.

Socializace je proces celoživotní. Lidský jedinec přichází na svět jen jako potenciální člověk. Člověkem se stává v procesu socializace, jehož výsledkem je získání specificky lidských způsobů psychologického reagování, vnímání, myšlení, cítění a konání, tedy osvojení si vlastností, které mu umožňují život ve společnosti.

Socializace představuje vztah vzájemného působení mezi společností a jedincem:

společnost --- socializace --- osobnost

Socializace zabezpečuje vrůstání člověka do společnosti a kultury a znamená získávání sociálních dovedností, návyků a postojů potřebných pro styk s lidmi, pro přijímání různých společenských rolí, morálních i jiných norem společnosti.

Socializace se uskutečňuje ve společenských a mezilidských vztazích vzájemným působením osob, skupin, institucí. Podstata mechanismů socializace spočívá jednak v procesech učení, kterými si jedinec osvojuje určitý obsah socializace, jednak v regulačních procesech působení činitelů socializace.

Činitelé socializace

Funkci činitelů socializace mohou plnit nejrůznější sociální skupiny, do kterých je jedinec začleněn, a nejrůznější osoby, se kterými vstupuje do různých vztahů. Hlavními činiteli socializace jsou však ty sociální skupiny, do kterých je jedinec relativně trvale a pevně začleněn a které proto mají možnost dlouhodobého přímého působení na jedince.

Z tohoto hlediska se největší význam přisuzuje rodině, škole, skupinám vrstevníků, sociálním skupinám na pracovišti a dále hromadným komunikačním prostředkům.

- Rodina – je primární mikroskupina, poskytuje základ norem a hodnot, vede dítě ke společenskému životu v prostředí, dítě prostřednictvím rodiny navazuje první sociální kontakty, citové vztahy, učí se společenskému chování, seznamuje se s kulturními vzorci (tradice, zvyky, zákony, mravy). Rodina a její citové zázemí jsou pro vývoj dítěte nezastupitelné. Kladné, vřelé citové vztahy v rodině usnadňují vytvoření kladného vztahu k lidem vůbec.
- Skupina vrstevníků – dítě se učí zásady soužití ve skupině, učí se chápat motivy svého chování i chování jiných, získává schopnosti uplatnit se a prosadit se, tlumit vlastní egoismus, učí se spolupráci, odpovědnosti, v rámci skupiny se rozvíjí společenské city, vznikají přátelství. Vrstevnická skupina je zpravidla malou sociální skupinou, jejíž členové jsou si blízcí věkem. Z tohoto hlediska je homogenní. Vrstevnické vztahy v ní vznikající mají různé formy, promítají se do různých aktivit jedince. Vrstevnická skupina ovlivňuje vývoj dítěte už od předškolního věku, ale zvláštního významu nabývá v období dospívání. Dospívající se osamostatňují, odpoutávají od rodiny a navazují nové, diferencovanější vztahy s jedinci obojího pohlaví. Vrstevnická skupina vytváří „cvičné pole“ pro osvojování nových rolí, zvládání nových situací, které přináší dospívání a dospělost.
- Pracovní kolektiv – pomáhá jedinci při plnění pracovních povinností a závazků, rozvíjí u něj sebepoznávání, sebehodnocení, pracovní morálku, učí k odpovědnosti při práci.
- Zájmové kroužky, zájmový kolektiv, přátelé – tito činitelé působí na rozvoj vědomostí a dovedností člověka, celkový rozvoj osobnosti, obohacují sociální vztahy, přinášejí člověku

nové sociální role

- Masmédia – působí na motivační charakteristiky člověka (potřeby, zájmy, postoje), ovlivňují chování a prožívání, ovlivňují formování norem a hodnot společnosti, působí na životní styl člověka.

Sociální učení

Člověk nemá pevně vrozené způsoby reagování a chování. Během života se učí chovat tak, jak je to nezbytné k uspokojení jeho potřeb. Základním mechanismem socializace je tedy učení, zejména sociální učení, které má různé podoby (formy).

Formy sociálního učení:

- Napodobování (imitace) - učení napodobením je běžné i u zvířat. Ve společnosti či etnických skupinách na nižším kulturním vývojovém stupni je hlavním a někdy také jediným způsobem učení. I v našich sociálněkulturních podmínkách se bez napodobování lidský jedinec neobejde. Napodobením se učí řeči, mimice, gestikulaci, zdrženlivému či živému projevu citů, trávení volného času apod. Napodobením lze převzít i způsob života, způsob chování k ostatním lidem např. hra šestileté holčičky „na maminku“ prozradí hodně o chování její matky k ní.
- Identifikace - vyjadřuje ztotožnění s osobou, k níž má jedinec vztah a chce se jí přiblížit, připodobit. Je to záměrné úsilí o převzetí způsobů chování a jednání modelu. Modelem může být prakticky kdokoli. Netýká se jen převzetí vnějších projevů, ale i vnitřních hodnot. Nejhlubším stupněm socializace je internalizace (zvnitřnění), kdy jedince neřídí model, ale vnitřní přesvědčení, svědomí.
- Observe - toto učení vychází z latinského *observo*, což znamená pozoruji. Je založeno na pozorování dění kolem jedince, který vnímá princip udělování odměn a trestů za jednotlivé činnosti. Odměny i tresty jako regulátor sociálního učení přicházejí od rodičů, učitelů, trenérů, vrstevníků, spolužáků atd. Sociální odměnou jsou různé formy pochvaly, uznání, lásky. Sociálním trestem je projev nesouhlasu, zamítnutí, zavržení, odepření projevů sympatie, pohružky. Učitelé chválí, dávají dobrou známku, odměňují žáka za splnění úkol. Rodiče děti pohladí, usmějí se, projeví radost, odměňují dítě za chování, které odpovídá požadavkům, normám a zvyklostem. Trest má naopak odstranit nebo oslabit nežádoucí chování. Odměny jsou podstatně efektivnější než tresty.
- Vysvětlování – tento typ sociálního učení se uplatňuje u jedince při rozvinutém rozumovém i řečovém potenciálu. Touto formou učení se snažíme naučit jedince orientovat se v sociálních situacích např. jak přistupovat k jedinci, který prožívá bolest, smutek, jak někomu udělat radost apod.

Podmínky úspěšné socializace:

Proces socializace jedince a jeho zdravý vývoj po stránce biopsychosociální zajišťují tyto

podmínky:

- Potřeba podnětů – jedná se o potřebu určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podnětů. Jejich uspokojení umožňuje naladit organismus na žádoucí úroveň aktivity.
- Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech, což dále umožní, aby se z podnětů staly poznatky, zkušenosti a pracovní strategie. Jde tedy o základní podmínky pro jakékoliv učení.
- Potřeba emočních a sociálních vztahů, tedy vztahy k matce, otci, sourozenci apod. Uspokojování této potřeby přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí rozvoj jeho osobnosti.
- Potřeba společenského uplatnění, společenské identity a zdravého sebevědomí, dále podmiňuje osvojení společenských rolí a hodnotných životních cílů.
- Potřeba otevřené budoucnosti a životní perspektivy, její uspokojení dává lidskému životu časovou dimenzi, podněcuje a udržuje u člověka životní aktivitu a směřování k vytyčeným cílům.

Pokud nejsou vytvořeny podmínky, socializační proces se nevydaří a dochází k poruchám socializace, které se projevují abnormálním, asociálním chováním jedinců nebo tzv. deviacemi. Resocializace pomáhá tento deficit ve vývoji překonat.

Lidé postižení asociativní poruchou mívají problémy v sociální adaptaci, především v oblasti mezilidských vztahů. Negativně působí i jejich sklon ke zkreslování reality a předstírání.

3.3 Kritéria sociální zralosti

Sociální zralost

Sociální zralost můžeme definovat jako společenskými normami vyžadovanou míru začlenění se do společnosti a schopnost adekvátně zvládat různé sociální role. Sociální zralost není pouze pasivním přizpůsobením určitému sociálnímu kontextu, ale i aktivním jednáním v něm.

Kritéria sociální zralosti:

1. Pocit odpovědnosti za své chování a jednání
2. Osvobození se od závislosti na jiných, osamostatnění se po stránce emoční, ekonomické ...
3. Úspěšné naplňování sociálních rolí
4. Akceptování a dodržování sociálních norem
5. Sdílení a předávání hodnot dané společnosti a kultury
6. Přiměřený soubor sociálních a komunikačních dovedností
7. Schopnost sympatetických reakcí k druhým, schopnost spolupráce, pomoci, oběti
8. Schopnost střetávat se s názory jiných lidí, být schopen vyslovit svůj vlastní názor a obhájit jej

3.4 Kontrolní otázky

1. Popiš formy sociálního učení

2. Vysvětli pojem socializace

3.5 Autotest

3. Sociální role je:

- a. volba určitého chování, kterou si jedinec vybírá z více možností
- b. vzorec chování spojený s konkrétní pozicí v sociálním systému
- c. typická vlastnost jedince

4. Co znamená pojem status ve skupině?

- a. Je to vnější reakce vyplývající z povinností jedince v sociální skupině
- b. pochopení druhých lidí a vycházení s nimi
- c. postavení člověka v sociálním systému

5. Jedna ze základních forem sociálního učení je:

- a. napodobování
- b. hra
- c. učení se navzájem

4 Sociální skupiny

Popis lekce:

Tato lekce vysvětluje podstatu sociálních skupin, uvádí znaky a druhy sociálních skupin a popisuje Tuskmanovu koncepci vývoje skupin.

Délka lekce:

45 minut

Klíčová slova:

sociální interakce, kohezivita, vůdce

Motivace:

Žák získá důležité informace z oboru sociální psychologie, které může uplatnit při práci zdravotnického asistenta, ale i v osobním životě.

Tento teoretický základ je nezbytným nástrojem, který pomáhá pochopit základní pojmy ze sociální psychologie.

4.1 Sociální skupina

Skupina je sociální jednotka, která se skládá z určitého počtu osob, kteří tvoří vnitřně a funkčně propojený celek. Povahu skupin dokreslují jejich vlastnosti, jako vzájemná závislost členů skupiny, identita členů se skupinou, typické vztahy a struktura, soubor norem a hodnot, vymezení určitých pozic a rolí ve skupině. Ne každý shluk lidí je sociální skupinou.

Skupinová struktura – označuje vnitřní složení skupiny. Tvoří ji zejména rozložení statusů a rolí, jež představují v každé skupině typický systém. Se strukturou skupiny úzce souvisejí a ovlivňují ji další skupinové fenomény: skupinové normy, kohezivita a kultura skupiny.

Znaky sociálních skupin:

- Interakce – vzájemné ovlivňování, působení jedince nebo skupiny na jiného jedince nebo skupinu. Tento proces může mít podobu verbální i neverbální, jde o jakoukoliv formu setkání mezi jedinci, ať už přímou (tváří v tvář) nebo nepřímou (přes média, mluvčí).
- Společné cíle a hodnoty ve skupině – cíle vyjadřují, jaké potřeby svých členů může skupina uspokojit, hodnoty vyjadřují požadavky skupiny na způsoby jejich dosahování.
- Kohezivita – soudržnost, sjednocenost, stmelenost skupiny. Jde o souhrn všech sil, které působí na členy, aby zůstaly ve skupině.
- Skupinové normy – společné pravidla vztahující se na členy skupiny, skupinové normy se váží na fungování skupiny a na členství ve skupině. Zabezpečují, aby bylo chování členů skupiny v souladu se skupinovými cíli, týkají se projevování postojů, vnitřního života skupiny i vystupování navenek.
- Skupinový systém rolí – role je očekávání, jak se má určitá osoba ve skupině chovat, jaké úkoly má ve skupině plnit např. role vůdce, pokladníka, nováčka. Skupinová role může být formální nebo neformální.
- Status skupiny – je to míra autority, prestiže, uznání. Status jedince ve skupině je dán jeho

vztahy k ostatním členům, je to rozdělení moci mezi členy skupiny. Zvláště silným a slabým jedincům je připsán status hned, u ostatních se dotváří prostřednictvím konfrontací, ke kterým ve skupině dochází.

Vůdcovství ve skupině:

1. Vůdce má vysoké formální postavení ve skupině
2. Plánuje a organizuje činnost skupiny
3. Jsou na něj kladeny vysoké požadavky (odpovědnost, aktivita, rozhodnost, mravní a charakterové vlastnosti, odborné vědomosti, komunikační schopnosti)
4. Rozhoduje o pozicích ve skupině, integruje skupinu
5. Zastupuje skupinu navenek, přijímá a dává informace
6. Měl by být přirozenou autoritou pro ostatní členy skupiny

Druhy sociálních skupin:

- Formální skupiny – jsou vytvářeny záměrně, zpravidla jsou oficiálně ustanoveny, je stanovena jejich struktura a pravidla vnitřního života. Příkladem formální skupiny je organizace, pracovní skupina, školní třída.
- Neformální skupiny – vznikají na základě osobních, neformálních vztahů, zpravidla spontánně. Jejich podoba, struktura a způsob fungování vychází z nitra skupiny, odráží vztahy ve skupině. Členy neformální skupiny často spojují emocionální vazby.
- Primární skupiny – vyznačují se těsnými osobními vztahy a silným vlivem na své členy. Příkladem primární skupiny je rodina. Tyto skupiny bývají obvykle malé, existují delší dobu, jejich členové jsou v bezprostředním kontaktu, vztahy mezi nimi jsou intimní, jejich vnitřní život charakterizuje emocionalita a spolupráce.
- Sekundární skupiny – jsou spíše velké s neosobními, formálními vztahy. Vznikají jako důsledek nějakého zájmu nebo úkolu. Členství v nich je často prostředkem dosahování jistých cílů.
- Členské a nečlenské skupiny – tyto názvy se používají při potřebě odlišit členy skupiny od ostatních
- Referenční skupiny – skupiny, které mají silný vliv na jedince, dává se do souvislosti se sebehodnocením. Jedinec se s touto skupinou srovnává a snaží se chovat jako její příslušníci.

Tuckmanova koncepce vývoje skupin

Vývoj skupiny dle Tuckmanovy koncepce:

- Formování – tuto fázi charakterizuje závislost a orientace, lidé se seznamují navzájem, převládá úzkost členů a jejich nejistota z hlediska spolupatřičnosti ke skupině.
- Bouření – typickým znakem této fáze je konflikt a emocionalita. Členové skupiny se snaží prosadit a docílit toho, aby skupina uspokojovala jejich osobní potřeby, vznikají konflikty a nepřátelství mezi členy.
- Normování – snaha překonat konflikty, dohodnout jasnější pravidla skupinového chování.

Vytvářejí se společné hodnoty, postoje a způsoby konání.

- Optimální výkon – vztahy členů se stabilizují, členové spolupracují na dosažení společných cílů. Chování členů dle rozdělených rolí je efektivní a produktivní ve prospěch celku.
- Ukončení – je to fáze rozchodu, členové se uvolňují ze sociálně emocionálních vazeb a aktivit zaměřených na plnění úloh skupiny.

Tuckmanova koncepce představuje ucelený a zobecněný popis vývoje malých sociálních skupin. Důležitým rysem je časová dimenze – trvání jednotlivých fází. Není důležité, jak dlouho jednotlivé fáze probíhají, ale závazný je jejich sled.

4.2 Kontrolní otázky

1. Popiš základní znaky sociálních skupin
2. Vyjmenuj skupiny, kterých jsi členem, a urči, o jaké skupiny se jedná.

4.3 Autotest

3. Skupinová kohezivita znamená:
 - a. soutěživost ve skupině
 - b. stmelenost skupiny
 - c. vnitřní uspořádání skupiny
4. Rodina je sociální skupina:
 - a. malá, formální, sekundární
 - b. velká, formální, primární
 - c. malá, neformální, primární
5. Za referenční skupinu považujeme:
 - a. skupinu, která má silný vliv na jedince
 - b. skupinu s neosobními vztahy
 - c. skupinu s automatickým členstvím

5 Rodina, funkce rodiny

Popis lekce:

Primární sociální skupinou, která má velký vliv na vývoj jedince je rodina. V této lekci je objasněna funkce rodiny jako základního socializačního činitele.

Délka lekce:

45 minut

Klíčová slova:

výchova v rodině, charakteristika dnešní rodiny, dysfunkční rodina

Motivace:

Žák získá důležité informace z oboru sociální psychologie, které může uplatnit při práci zdravotnického asistenta, ale i v osobním životě.

Tento teoretický základ je nezbytným nástrojem, který pomáhá pochopit základní pojmy ze sociální psychologie.

5.1 Rodina

Rodina je primární nositel kultury, poskytuje základ norem a hodnot dané společnosti. Vede dítě ke společenskému životu v prostředí, ve kterém vyrůstá, učí ho orientovat se ve vnějším světě. Rodinná výchova seznamuje dítě s kulturními vzorci společnosti tím, že se dítě učí respektovat požadavky rodičů a je sankcionováno za jejich nesplnění. Rodina je tedy považována za základní sociální činitel ve vývoji člověka, je páteří výchovy.

Rodinu tvoří rodiče, děti a nejbližší příbuzní, s nimiž jsme v pravidelném kontaktu, rodina vytváří intimní společenství s úzkými vztahy, zajišťuje jednotlivým členům subjektivní pocit bezpečí.

Normální, zdravá a funkční rodina je taková, která dokáže zajistit uspokojení potřeb všech svých členů, zajišťuje kvalitní interakci mezi jednotlivými členy rodiny, její členové si navzájem poskytují morální a materiální pomoc a starají se jeden o druhého.

Každá rodina plní důležité funkce (biologicko-reprodukční, výchovnou, ekonomickou, poskytuje bezpečí a jistotu, utváří životní perspektivu)

Funkce rodiny:

- Biologicko-reprodukční – zajišťuje udržení života v rodině, pokračování rodu a uspokojení biologických potřeb členů rodiny.
- Ekonomicko-zabezpečovací – rodina poskytuje materiální, sociální a duchovní jistotu svým členům.
- Emocionální – zajištění citové stability rodiny, uspokojování citových potřeb.

- Socializačně-výchovná – rodina je prostředníkem pro zvnitřnění norem, hodnot dané společnosti, osvojení kulturních a sociálních návyků a způsobů chování.

Pokud rodina neplní některou z funkcí hovoříme o tzv. dysfunkční nebo afunkční rodině. Dítě je v této rodině ohroženo ve vývoji, může se jednat o dítě týrané, dítě trpící sociální či emoční deprivací s antisociálními postoji a hodnotami a musí zasáhnout instituce zvenčí např. Policie, OSPOD, soud.

Charakteristika dnešní rodiny:

- menší početnost členů rodiny, oddělené bydlení generací
- větší plánovitost všech akcí, plánované rodičovství, plánuje se vzdělání dětí, bydlení
- větší intimita a intenzita vztahů mezi členy rodiny, vztahy jsou blízké, důvěřivější, uvolněnější
- zaměstnanost rodičů, hlavně matek, více se využívá institucí, které se postarají o děti. To vede k větší samostatnosti dětí a k individualizaci činností a rolí v rodině, nevýhodou je však časté odloučení dítěte od matky
- rozdíly v ekonomické zajištěnosti rodin

Výchova v rodině

Výchovné metody jsou postupy a způsoby, které vedou k vytčenému cíli ve výchově, regulujeme jimi chování a jednání dětí. Výchovné metody volíme podle věku a individuálních zvláštností dětí.

Mezi výchovné metody patří:

- vysvětlování a přesvědčování - důležité je, aby děti pochopily důležitost požadavku, jeho význam a důsledek nerespektování
- rada - důležitý je laskavý tón, v opačném případě se jedná o rozkaz a ten není vždy akceptován
- prosba - jemná forma pedagogického působení, dítě má možnost volby, je lépe přijímána než rozkaz, zvláště u dospívajících a negativistických dětí
- rozkaz - používáme jej tehdy, jsou-li jiné mírnější formy neúčinné nebo když si dítě nemůže samo vybírat (např. z důvodu bezpečnosti)
- povzbuzení - účelem je dodat sebedůvěru, povzbuzujeme k činnosti, motivujeme k dosažení cíle
- příklad – využíváme jak pozitivních tak i negativních příkladů

- cvičení - cílem je umožnit uplatnit požadavky v praxi, vede k vytvoření návyku
- odměna - jde o posilování kladného chování, odměna může mít různou formu (slovní, věcná, pohlazení, úsměv)
- trest - metoda, kterou potlačujeme nesprávné jednání dítěte, pokud opakovaně porušuje pravidla nebo záměrně neakceptuje jiné výchovné metody

Základní prvky zdravé fungující rodiny:

- aktivní trávení volného času
- předávání základních norem a hodnot dětem
- správný odhad míry odměn a trestů
- podpora vzdělanosti
- zajištění pocitu bezpečí a jistoty, uspokojování potřeb jednotlivých členů rodiny
- trvalé a hluboké citové vztahy
- společná budoucnost a životní perspektiva
- předávání modelů sociálních vztahů a sociálních rolí, předávání tradic, zvyků a kulturních hodnot

5.2 Kontrolní otázky

1. Nakresli schéma Tvé rodiny
2. Popiš výchovné metody používané v Tvé rodině. Které považuješ za nejúčinnější a proč?

6 Sociální patologie, agresivní chování

Popis lekce:

Lekce popisuje vybraná témata ze sociální patologie se zaměřením na šikanu a alkoholismus.

Délka lekce:

45 minut

Klíčová slova:

agrese, šikana, závislost

Motivace:

Žák získá důležité informace z oboru sociální psychologie, které může uplatnit při práci zdravotnického asistenta, ale i v osobním životě.

Tento teoretický základ je nezbytným pojmovým nástrojem, který pomáhá pochopit základní pojmy ze sociální psychologie. Oblast sociopatologie je mnohem širší a dává další možnosti k rozpracování dalších témat jako např. domácí násilí, jiné závislost, krizové situace. Tato témata mohou žáci dále zpracovávat např. projektovou výukou.

6.1 Sociální patologie

Patologické jevy ve skupině, ve společnosti

Patologické chování jedinců ve skupině je často podmíněno vysokou mírou agrese u jednotlivců či celých skupin.

Agresivní chování je chování, které cíleně směřuje ke způsobení negativních důsledků jiné osobě s úmyslem poškodit ji. Zahnuje širokou škálu případů záměrného ubližování, poškozování jedné osoby druhou. Agrese může mít různou podobu z hlediska formy (verbální, fyzická), z hlediska typu (afektivní, instrumentální), případně z hlediska dalších okolností. Agresi vyvolávají určité vnější okolnosti a podněty, ovlivňují ji biologické, osobní a sociální faktory. Agresivní chování také ovlivňuje sociální prostředí, ke kterému patří kromě celkového způsobu chování lidí vůči sobě narůstající vliv médií masové komunikace.

Typy agrese

- Fyzická
- Verbální
- Přímá
- Nepřímá
- Afektivní – zlostná
- Instrumentální

V posledním období se nahromadily důvody pro rozšíření taxonomie základních typů agrese o další – je jím delší dobu trvající, opakované ubližování, které se označuje jako tyranizování.

šikanování. Typickým znakem této podoby agrese je nerovnost v síle (moci) agresora a jeho oběti, která způsobuje, že se oběť neumí vůči opakovanému poškozování účinně bránit.

Šikana

Šikana je

- jakékoliv chování, jehož záměrem je opakovaně ubližovat, ohrožovat, nebo zastrašovat jiného člověka, případně skupinu lidí,
- zahrnuje jak fyzický útok v podobě bití, poškozování věcí, tak i útok slovní v podobě vydírání, nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování,
- většina případů šikany mezi dětmi se odehrává ve škole, na cestě do školy nebo ze školy, případně v okolí bydliště.

Dlouhodobá šikana může vést k poškození fyzického i duševního zdraví jedince.

Specifickým druhem šikany je kyberšikana.

Na rozdíl od klasické šikany tváří v tvář, nabízí kyberšikana agresorům nejenom jiné nástroje ubližování, ale specifika virtuální reality obměňují charakter celého procesu šikanování, včetně rolí agresora a oběti.

Kyberšikana může mít různou podobu:

- zasílání výhrůžných a krutých emailů a SMS zpráv, výhrůžné telefonáty nebo obtěžování přes chat
- vytváření webových stránek, které různými způsoby (verbálně, graficky, zvukově...) oběť šikany uráží a zesměšňují
- posílání obrázků, fotografií a video nahrávek spolužákům online – kde je oběť zesměšňována a karikována
- zveřejnění pornografických fotografií s tváří oběti na internetu
- případy, kdy agresori získají hesla a identifikační údaje oběti a pod jeho/jejím jménem zasílají ostatním vulgární, obtěžující zprávy, fotografie, videa
- fotografování, nahrávání oběti, kdy jsou pořízené záběry posílány ostatním spolužákům

Znaky šikanování

- Nepřímé – varovné znaky – častá osamocenost oběti, izolace ze skupiny, nejistota, ustrašenost a uzavřenost. Objevuje se poškození či ztráta osobních věcí, u dětí zhoršení školního prospěchu, neschopnost soustředit se, sklon k simulaci.
- Přímé znaky – posměšky, urážky, hrubé žerty na adresu oběti, častá kritika, nátlak na oběť k vykonávání nemorálních až trestných činů. Záměrné odmítání a pomlouvání oběti, fyzická agrese a manipulace.

Stádia šikanování

1. V prvním stádiu jde o mírnou, převážně psychickou formu násilí, kdy se okrajový člen

skupiny necítí dobře, je neoblíben a není uznáván. Ostatní členové ho odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, dělají si na jeho účet drobné legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

2. Ve druhém stádiu se stupňuje fyzická agrese vůči oběti, dochází k přitvrzování manipulace. V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, slouží oběti jako hromosvod, ostatní členové skupiny si na nich odreagovávají nepříjemné pocity.
3. Toto stádium je klíčové, vytváří se skupina agresorů, tzv. úderné jádro, a začne systematicky šikanovat nejvhodnější oběti.
4. Normy agresorů jsou přijaty většinou skupiny a stanou se nepsaným zákonem a celá skupina se stává krutou. I mírní členové se začnou chovat krutě vůči oběti.
5. Páté stádium je často nazýváno totalitou nebo dokonalou šikanou, šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno skupina je rozdělena na dvě sorty lidí – „otrokáře a otroky“.

Faktory ovlivňující agresivní chování:

K faktorům, které ovlivňují schopnost jedince kontrolovat chování a s ní související schopnost utlumit nežádoucí agresivní chování, patří alkohol a jiné drogy.

Další oblastí sociální patologie je problematika závislostí.

6.2 Závislost

Syndrom závislosti lze definovat jako soubor psychických a somatických změn, které se vytvoří jako důsledek opakovaného užívání psychoaktivní látky. Závislost lze chápat jako životní styl, jehož dominantou je preferenční zaměření na tuto látku.

Závislost se projevuje určitými příznaky:

- Silná potřeba získat a užívat tuto látku tzv. bažení. Potřeba užívání je dominantní, dochází k omezení jiných zájmů a potřeb. Potřeba užívání přetrvává, přestože člověk ví o jejím škodlivém vlivu
- Neschopnost sebekontroly a sebeovládání ve vztahu k závislosti
- Růst tolerance, potřeba stále většího množství nebo častějších dávek
- Abstinenční syndrom, může mít různý charakter dle typu psychoaktivní látky a může mít různou intenzitu

Motivace k užívání psychoaktivních látek:

- Potřeba vyřešit problémy, uniknout stresovým situacím, uvolnit zábrany
- Potřeba uniknout stereotypu, nudě, získat inspiraci
- Potřeba sociální konformity, potřeba být akceptován skupinou, v níž užívání drogy patří k standardu chování

Důsledky užívání psychoaktivních látek:

- Aktuální intoxikace

- Psychické nebo somatické poškození
- Závislost

Typy závislostí:

- Somatická závislost – je definována jako stav adaptace organismu na drogu doprovázený zvyšující se tolerancí a projevující se při vysazení drogy abstinenčním syndromem (neklid, vegetativní potíže, pocení, třes, křeče apod.).
- Psychická závislost – znamená potřebu a touhu užívat opakovaně nebo trvale drogu k vyvolání příjemných prožitků a k odstranění prožitků nepříjemných a zatěžujících.

Negativní důsledky užívání alkoholu

V naší společnosti je alkohol nejčastěji užívanou psychoaktivní látkou. Je to droga společenská, má dlouhou tradici a společnost je k jeho užívání poměrně tolerantní. Alkohol obvykle působí anxiolyticky, uvolňuje napětí, zlepšuje náladu a dodává sebejistotu. V malých dávkách působí alkohol stimulačně, ve větších dávkách má tlumivý účinek. Nadměrné užívání alkoholu má celou řadu negativních důsledků, závislost vzniká jako následek dlouhodobého, pravidelného nadužívání alkoholu. Rozvíjí se zpravidla několik let, délka vývoje závislosti je individuální, u mladistvých se vyvíjí rychleji.

Rizikové faktory pro vznik závislosti na alkoholu:

- Genetické dispozice – vrozený předpoklad reagovat na alkohol pozitivně
- Faktor učení – tendence k užívání alkoholu může vzniknout jako nápodoba rodičovského nebo jiného modelu, např. pod vlivem party
- Osobnostní rysy – slabá vůle, snížená sebekontrola, sklon k impulzivnímu reagování, problémy v oblasti autoregulace, nejistota, větší labilita

Proces vývoje závislosti na alkoholu má čtyři fáze:

- Počáteční fáze – člověk užívá alkohol k potlačení nepříjemných stavů, k dosažení dobré nálady nebo je jeho chování projevem sociální konformity (pití v zaměstnání, v partě). Postupně se zvyšuje frekvence a stoupají dávky.
- Fáze prodromální, varovné – v důsledku nadměrné konzumace stoupá tolerance k alkoholu, člověk pije stále víc. Varovným znamením je tendence pít sám, případně tajně. V této fázi si člověk začíná uvědomovat svou potřebu alkoholu a to vše pociťuje jako nepříjemné varování.
- Fáze kritická – pokračuje růst tolerance k alkoholu a v závislosti na tom i míra jeho konzumace, člověk není schopen své pití regulovat, stavy opilosti jsou stále častější, objevují se alkoholické amnézie. V tomto stádiu člověk ztrácí kontrolu nad svým pitím, potřebuje alkohol denně. Pod vlivem alkoholu se začínají měnit některé osobnostní vlastnosti, dochází ke změně hodnotového systému, k oploštění zájmů i vztahů k lidem.
- Fáze terminální, období úpadku – v této fázi se již objevují výrazné psychické i somatické

poruchy, člověk pije prakticky nepřetržitě. Důsledkem je sociální izolace, stavy bezmocnosti, alkoholik si uvědomuje svou neschopnost zvládnout závislost.

Důsledky dlouhodobého užívání alkoholu

- Psychické změny – alkoholový abstinenční syndrom, alkoholové psychózy a halucinózy, amnestické alkoholové poruchy a demence
- Sociální důsledky – problémy v zaměstnání, nezaměstnanost, narušení mezilidských vztahů, problémy v rodině, neschopnost plnit rodičovskou i partnerskou roli vede k rozpadu rodiny

Léčba závislosti na alkoholu

- Farmakologická – je důležitá k zvládnutí abstinenčního syndromu a k léčení dalších psychických poruch a onemocnění
- Psychoterapeutická – jejím cílem je dosažení náhledu na situaci, změnu životního stylu a nácvik různých způsobů vyrovnání se zátěžími.
- Práce s rodinou, rodinná a manželská terapie – využití opory a motivace rodiny
- Socioterapie – poskytuje pomoc při novém zařazení do společnosti, vytváření nových sociálních kontaktů a hledání zaměstnání.

Přehled dalších typů závislostí a jiných projevů sociopatologického chování najdete v knize Marie Vágnerové Psychopatologie pro pomáhající profese.

6.3 Autotest

6. Agresivita je:
 - a. sebeprosazování
 - b. chování zaměřené na uspokojení potřeb
 - c. záměrné ubližování a poškozování
7. Mezi přímé znaky šikany patří:
 - a. urážky, pomluvy, bití
 - b. izolace jedince, zadržávání v řeči
 - c. zasílání SMS zpráv, žertovné poznámky
8. Dokonči správně větu: Abstinenční syndrom je
 - a. je důsledkem dlouholetého vlivu alkoholu na lidský organismus
 - b. je důkazem existující metabolické závislosti na alkoholu
 - c. je důsledkem sociální izolace jedince

6.4 Cvičení

1. Texty s případovými studiemi na šikanu. Žáci pracují ve skupině, na základě textu určí

jednotlivá stádia šikany.

2. Vytvoření charty třídy
3. cv. Pytel a balón - žáci vypisují, co se jim ve třídě líbí a co ne.

7 Deprivace

Popis lekce:

Lekce vysvětluje pojem deprivace, zaměřuje se na typologii deprivace u dětí.

Délka lekce:

45 minut

Klíčová slova:

typy deprivace

Motivace:

Žák získá důležité informace z oboru sociální psychologie, které může uplatnit při práci zdravotnického asistenta, ale i v osobním životě.

Tento teoretický základ je nezbytným nástrojem, který pomáhá pochopit základní pojmy ze sociální psychologie.

7.1 Vysvětlení pojmu deprivace

Deprivace je stav, kdy některá z objektivně významných potřeb, biologických či psychických, není uspokojována v dostatečné míře, přiměřeným způsobem a po dostatečně dlouhou dobu. Může se jednat o nedostatek prokazovaného a vnímaného osobního respektu, pocíťovaného bezpečí, sdílené lásky nebo vzájemných sociálních vazeb, ale i osobního strádání z nedostatku dalších smyslových podnětů.

Deprivační zkušenost patří k nejzávažnějším zátěžovým vlivům, může nepříznivě ovlivnit jak aktuální psychický stav jedince, tak jeho psychický vývoj. V raném věku jsou důsledky citového strádání větší než v pozdějším období. Závažná a dlouhotrvající deprivace může vést ke vzniku specifických psychických odchylek.

Typy deprivace

Deprivace biologická

Lidé strádají nedostatečným přístupem k vyvážené potravě, např. v příjmu tekutin, vitamínů, tepla, hygieny, zdravotnické péče, nedostupností léků. Dlouhodobé prožívání biologické deprivace má vysoce negativní důsledky pro lidský organismus. Biologická deprivace může vést nejen k negativnímu úbytku zdraví, tělesného a duševní, ale i ke špatnému fungování mozku a vnitřních orgánů a k chorobnému potlačování volního jednání (vlivem deprese, studu apod.), může vést dokonce k úmrtí. Tímto způsobem mohou strádat např. týrané a zanedbávané děti.

Deprivace podnětová

Člověk může strádat v oblasti stimulace, to znamená, že mu chybí žádoucí množství a variabilita různých podnětů. Příčinou tohoto nedostatku může být špatně fungující a zanedbávající rodina, ale i zdravotní postižení, které nemocnému brání různé podněty získat a adekvátně zpracovat. Tímto nedostatkem trpí např. smyslově nebo pohybově postižení lidé.

Deprivace kognitivní

Jedná se o výchovné a výukové zanedbávání, které může vést k deprivaci v oblasti potřeby učení. Dítě, které je zanedbáváno, se za těchto okolností nemůže dobře rozvíjet, protože nemá dostatečnou příležitost k učení. Může se pak jevit jako mentálně postižené.

Deprivace sociální

Lidé strádají ztrátou sociální identity - ztrátou kontaktů s lidmi, ztrátou zaměstnání, ztrátou bydliště, trpí odmítnutím vlastní rodinou a blízkými. Dlouhodobou nezaměstnaností se vzdalují příležitostem ke změně rostoucí negativní sociální situace a sociálního stavu. Tímto způsobem mohou strádat např. chronicky nemocní nebo postižení. K jejímu vzniku může přispět i tendence příbuzných tyto jedince izolovat.

Deprivace citová

Vzniká v důsledku neuspokojení potřeby stabilního citového vztahu, potřeby dotyku, přátelství, lásky a jistoty. Citové strádání může podstatným způsobem ovlivnit celkový rozvoj osobnosti jedince, jeho vztah k ostatním lidem i k sobě samému.

Projevy psychické deprivace u dětí

- emoční plochost, dítě nedovede hlouběji prožít emoce
- poruchy chování
- opožděnost ve vývoji, v řeči, v motorice, projevy snížených rozumových schopností, problémy s učením
- nedokonalé, povrchní sociální vazby
- slabá vůle, pocity úzkosti a nejistoty
- poruchy adaptace
- předčasná sexualita
- sklon k trestní činnosti

Typologie deprivovaných jedinců:

1. Typ sociálně hyperaktivní – dítě rychle navazuje kontakt s kýmkoliv bez hlubší citové vazby, kontakt je povrchní, dítě má sklon na sebe upozorňovat, předvádět se, vyhledává bližší tělesný kontakt, rádo se mazlí. Ve škole mají tyto děti problémy se soustředěností a s osvojováním nových dovedností a návyků.
2. Typ sociálně provokující – dítě se často projevuje jako negativistické s agresivními sklony, agrese je často zástěrkou snahy na sebe upozornit, pokud není středem zájmu.
3. Typ útlumový – dítě se chová pasivně až apaticky, často s projevy opožděnosti ve vývoji,

dělá dojem mentálně postiženého dítě. Rádo vykonává stereotypní činnosti.

4. Typ dobře přizpůsobivý – u těchto dětí nejsou známky deprivace na první pohled vidět, jsou odolnější a dobře se přizpůsobují málo podnětnému a citově chudšímu prostředí. K problémům dochází ve vyšším věku (puberta, adolescence), selhávají při navazování kontaktů, zapojení se do pracovního procesu, při plnění povinností. Jsou konfliktní, často střídají sexuální partnery, páchají trestnou činnost.
5. Typ řešící deprivaci náhradním uspokojováním afektivních a sociálních potřeb – dítě své strádání řeší nějakou náhražkou např. jídlem, atypickou manipulací s věcmi, sexuálními aktivitami, sebepoškozováním nebo týráním druhých, nadměrným žalováním, krádežemi.

8 Literatura

1. Výrost, J., Slaměník, I.: Sociální psychologie. Grada Praha, 2008, ISBN 978-80-247-1428-8
2. Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál s.r.o.Praha, 2008, ISBN 978-80-7367-414-4
3. Vágnerová, M. Základy psychologie. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80- 246-0841-3

9 Seznam správných odpovědí na autotesty

1) b; 2) c; 3) a; 4) b; 5) c; 6) a; 7) c; 8) a; 9) b

10 Rejstřík

Agrese	15
Deprivace	21
Rodina	12
Socializace	4
Sociální psychologie	4
sociální skupina	9
sociální učení	6
Sociální zralost	7
šikana	16
Závislost	17